

IK ZIE
WAT JIJ
NIET
ZIET

Stap 2

ONDERZOEKEN

Van duurzaamheidsvraagstuk
tot duurzaamheidsuitdaging

In deze stap onderzoeken de leerlingen elementen van het duurzaamheidsvraagstuk in de eigen leefomgeving en interessesfeer om uiteindelijk een duurzaamheidsuitdaging te formuleren.

Beginsituatie

In stap 1 formuleerde je samen met de leerlingen een prikkelend duurzaamheidsvraagstuk. De leerlingen namen voor de les in groepjes drie foto's van observaties binnen het duurzaamheidsvraagstuk.

LEGENDE

Tip

Opgelet

Differentiatie

> Denkvraag

> Inhoudelijk voorbeeld

Lesdoelen

- De leerlingen durven hun mening m.b.t. huishoudelijk verpakkingsafval te geven.
- De leerlingen staan open voor en luisteren naar de mening van anderen.
- De leerlingen denken actief na over oorzaak-gevolgrelaties.
- De leerlingen kunnen nadenken over waar zij iets aan kunnen en willen doen.

Materiaal

- Bord of flap
- Sclera-pictogrammen (bijlage 1)
- Optioneel: situatiekaarten praatplaat (stap 1, bijlage 2)
- Optioneel: woordkaarten (stap 1, bijlage 3)

Vooraf

- Lees het achtergronddossier grondig door. Aan de hand van de vragen wat, waarom en hoe geeft deze tekst je de nodige inhoudelijke en didactische kennis en inzichten om aan de slag te gaan met deze lesfiche.
- Kies de elementen uit de lesfiche die passen bij jouw leerlingen en maak indien gewenst gebruik van de differentiatiemogelijkheden. Dit materiaal werd namelijk opgesteld voor de brede lescontext in opleidingsvormen 1, 2 en 3, niet toegespitst op één type. In de praktijk zal dus niet elke oefening, instructie of bijlage geschikt zijn voor elke klasgroep.
- Druk eventueel de Sclera-pictogrammen af en hang ze op het bord.

(1) Bron: www.sclera.be

Lesverloop

Fotoreportage

(vervolg opdracht stap 1)

Besprek de tijdens stap 1 verzamelde foto's klassikaal, al dan niet met behulp van de Sclera-pictogrammen van de vraagwoorden (bijlage 1). Herhaal de vraagwoorden 'waar', 'wat' en 'waarom' en de voegwoorden 'omdat' en/of 'want' (zie stap 1). Schrijf de volgende vragen en zinnen op het bord:

Waar nam je de foto of waar nam de fotograaf deze foto?

Ik nam een foto in/op ...

Wat zie je op de foto?

Ik nam een foto van ...

Waarom nam je deze foto?

Ik nam een foto van ... want/omdat ...

Duid de leerlingen groepje per groepje aan om de drie vragen hierboven te beantwoorden en de zinnen mondeling te proberen vervolledigen met betrekking tot hun drie foto's.

- > Ik nam een foto van lege koekjesverpakkingen op de speelplaats omdat er veel afval op de speelplaats ligt.
- > Ik nam een foto van de (blanco) vuilnisbakken op de speelplaats, want op school is het niet altijd duidelijk welk soort afval in welke vuilnisbak mag.
- > Ik nam een foto van herbruikbare zakjes omdat dan niet telkens nieuwe zakjes gebruikt hoeven te worden.
- > Ik nam een foto van dit (over)verpakte stuk fruit, want dat is verspilling van waardevolle grondstoffen en energie.
- > Ik nam een foto van een herbruikbare drinkbeker, want koffiezaken geven vaak wegwerpbekers mee.
- > Ik nam een foto van een uitpuilende vuilnisbak naast de broodjeszaak, want er staan te weinig vuilnisbakken op straat.
- > Ik nam een foto van een uitpuilende vuilnisbak naast de broodjeszaak, want de broodjeszaak gebruikt te veel verpakking.

Vat de antwoorden van de leerlingen samen in korte volzinnen op het bord. Formuleer als een specifiek probleem.

- > Er ligt veel afval op de speelplaats.
- > Op school is het niet altijd duidelijk welk soort afval in welke vuilnisbak mag.
- > Mensen doen groenten en fruit vaak in wegwerpszakjes.
- > Sommige mensen vinden dat (fruit)afval op straat niet erg is.
- > Sommige mensen denken dat gesorteerd afval na ophaling weer bij elkaar wordt gegoid.
- > Take away zaken (bv. koffie, ijs, maaltijden) geven vaak wegwerpbekers en -servies mee.

Bepaal nu klassikaal over welk geobserveerd probleem de leerlingen meer willen weten, bijvoorbeeld door te stemmen en streepjes te trekken op het bord, of door er een uit te kiezen waar de leerlingen de meeste voorkennis rond hebben. Vertel de leerlingen dat jullie meer informatie zullen verzamelen over het probleem en zullen nadenken waarom dit een probleem is.

Terugdenken

Ga aan de slag met de werkvorm Terugdenken (© Djapo)². Tijdens deze oefening brengen de leerlingen de mogelijke oorzaken (en gevolgen) van een specifieke observatie in kaart. Je kan deze oefening herhalen voor meerdere problemen of de leerlingen in groepjes laten terugdenken.

In dit filmpje illustreren we hoe je met de werkvorm *Terugdenken* aan de slag kan gaan.

Door de dieperliggende oorzaken (en gevolgen) van een specifiek probleem in beeld te brengen, krijgen de leerlingen een veel vollediger beeld van de problematiek. De leerlingen kunnen zo inzien dat er zelden een rechtstreekse en eenduidige oorzaak is voor een gebeurtenis, maar dat verschillende oorzaken in verschillende mate bijdragen. Door de dieperliggende oorzaken achter een probleem bloot te leggen, kunnen de leerlingen bovendien hefboompunten voor verandering vinden en daartoe acties ondernemen.

Zo ligt de oorzaak van het afval op de speelplaats misschien niet bij de leerlingen, maar is het mogelijk dat de verantwoordelijken niet weten dat er te weinig vuilnisbakken zijn en er geen nieuwe bestellen. Of dat er te weinig aandacht is voor preventie, het vermijden van afval zowel bij aankoop door de school als wat aanvaardbaar is bij de leerlingen. Eenmaal de leerlingen de problematiek hebben onderzocht, kunnen ze ervoor kiezen om niet de observatie zelf, maar een oorzaak of gevolg ervan aan te pakken. Dat zal het kiezen van een haalbare duurzaamheidsuitdaging vergemakkelijken. De leerlingen kunnen er dan voor kiezen om niet het probleem zelf, maar een oorzaak of gevolg ervan aan te pakken.

(2) De werkvorm *Terugdenken* komt uit de methode *Systeemdenken* van Djapo. *Systeemdenken* ondersteunt leerlingen in het onderzoeken van onze complexe wereld door bewust op zoek te gaan naar verbanden. *Systeemdenken* zorgt voor een genuanceerd wereldbeeld dat rekening houdt met de verschillende standpunten in een verhaal. Zo leer je om je oordeel uit te stellen vooraleer een standpunt in te nemen, en krijg je meer inzicht in complexe thema's. Meer weten over systeemdenken? www.djapo.be

Schrijf het klassikaal gekozen probleem in het midden van het bord, bijvoorbeeld:

> **Er ligt veel afval op de speelplaats.**

Hang eventueel de originele foto onder de zin.

Teken drie kolommen aan weerszijden van het probleem. Ga samen met de leerlingen op zoek naar mogelijke oorzaken voor het geobserveerde probleem. Noteer de mogelijke oorzaken links van het geobserveerde probleem, bijvoorbeeld:

- > **De vuilnisbakken op de speelplaats zijn vaak vol.**
- > **De speelplaats nodigt niet uit om er zorg voor te dragen.**
- > **Naar de vuilnisbak lopen is niet cool.**
- > **De vuilnisbakken op de speelplaats zijn stuk.**
- > **De leerlingen weten niet waar de vuilnisbakken staan.**
- > **Door de wind op de speelplaats waait het afval uit de vuilnisbakken.**
- > **De leerlingen weten niet in welke vuilnisbak welk afval thuishoort.**
- > **De leerlingen luisteren niet naar de leerkrachten.**
- > **De leerlingen nemen veel drank en versnaperingen mee in niet herbruikbare verpakkingen.**
- > **De school stimuleert geen afvalarme schoolomgeving.**
- > **Voor veel leerlingen voelt afval meesleuren als vies aan.**

Trek pijlen vanuit de oorzaken naar het gevolg. Laat de leerlingen aan het woord wanneer de pijlen worden getrokken. Help hen om mee te verwoorden welke oorzaken bij welk gevolg horen en laat hen eventueel zelf pijlen trekken op het bord.

Ter verduidelijking enkele voorbeelden van mogelijke oorzaken voor een ander geobserveerd probleem, 'Er ligt veel ongesorteerd afval in de vuilnisbakken op school':

- > **Veel leerlingen zien de gevolgen van verkeerd sorteren niet in.**
- > **Veel leerlingen vinden sorteren niet belangrijk.**

Selecteer één van de oorzaken en ga weer op zoek naar de mogelijke oorzaken hiervan. Noteer de mogelijke oorzaken links, bijvoorbeeld voor de oorzaak 'De vuilnisbakken op de speelplaats zijn vaak vol':

- > **Er zijn niet genoeg vuilnisbakken op de speelplaats.**
- > **De vuilnisbakken op de speelplaats worden niet tijdig geleegd.**
- > **De leerlingen nemen vaak koeken mee met veel papiertjes rond.**

Of voor de oorzaak 'De speelplaats nodigt niet uit om er zorg voor te dragen':

- > **De speelplaats is te klein voor alle leerlingen.**
- > **De speelplaats is verouderd en ziet er onverzorgd uit.**
- > **De muren van de speelplaats zijn niet mooi.**
- > **Er is weinig groen op de speelplaats.**

Trek pijlen vanuit de oorzaken naar het gevolg.

Selecteer één van de oorzaken uit de tweede kolom en ga weer op zoek naar de mogelijke oorzaken hiervan. Noteer weer enkele oorzaken in de eerste kolom, bijvoorbeeld voor de oorzaak 'Er zijn niet genoeg vuilnisbakken':

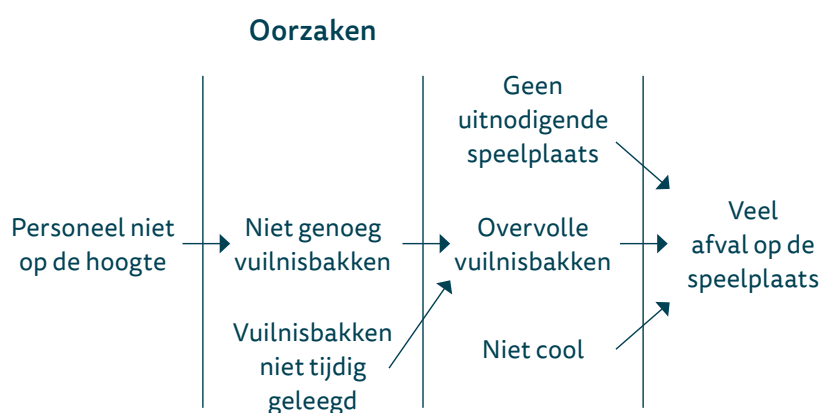
> **De verantwoordelijken weten niet dat er niet genoeg vuilnisbakken zijn.**

Trek pijlen vanuit de oorzaken naar het gevolg.

Of voor de oorzaak 'De leerlingen nemen vaak koeken mee met papiertjes rond':

> **De ouders kopen de koeken in de winkel.**

> **De winkel verkoopt alleen koeken met veel papiertjes rond.**

Stel de leerlingen bij enkele oorzaken de vraag:

> **Als we iets aan deze oorzaak doen, welke gevolgen verdwijnen er dan?**

Maak gebruik van de visualisatie om de bevindingen te verduidelijken, door bijvoorbeeld pijlen te arcen of nieuwe pijlen te trekken.

Gebruik de woordkaarten en de situatiekaarten (zie stap 1, bijlagen 2 en 3) om het denkproces van de leerlingen te stimuleren en de concepten 'oorzaak' en 'gevolg' te verduidelijken.

Laat de leerlingen bijvoorbeeld een woordkaart trekken en laat leerlingen net als in stap 1 een 'als ... dan ...'-zin vormen. Het eerste zinsdeel bevat altijd het woord op de woordkaart, het tweede zinsdeel bevat altijd het probleem waarvoor je oorzaken wil bedenken:

> **Als ..., dan ligt er veel afval op de speelplaats.**

Wanneer een leerling de woordkaart 'vuilnisbak' trekt, kan je bijvoorbeeld de volgende zin vormen:

> **Als de vuilnisbakken op de speelplaats overvol zijn, dan ligt er veel afval op de speelplaats.**

Stel verdiepende vragen en formuleer de oorzaak-gevolgrelaties op verschillende manieren om te verduidelijken wat 'oorzaken' en 'gevolgen' zijn.

> **Waarom ligt er veel afval op de speelplaats? Omdat de vuilnisbakken op de speelplaats overvol zijn.**

> **Er ligt veel afval op de speelplaats, want de vuilnisbakken op de speelplaats zijn overvol.**

Zijn sommige oorzaken gevisualiseerd in de situatiekaarten? Laat de leerlingen dan oorzaken afleiden uit situatiekaarten en hang de prenten op het bordschema.

Misschien kunnen de leerlingen zelfs mogelijke oorzaken afleiden uit de foto's die ze zelf namen?

Uitbreiding gevolgen

Breid de werkvorm Terugdenken eventueel uit door hetzelfde te doen voor de gevolgen van het geobserveerde probleem op de rechterkant van het bord, bijvoorbeeld voor het geobserveerde probleem 'Er ligt veel afval op de speelplaats':

> Plastic komt in waterlopen terecht en valt uiteen in microplastics.

Met als gevolg daarvan:

> Vissen en vogels eten microplastics op.

Met als gevolg daarvan:

> Microplastics komen in onze voedselketen terecht.

Of:

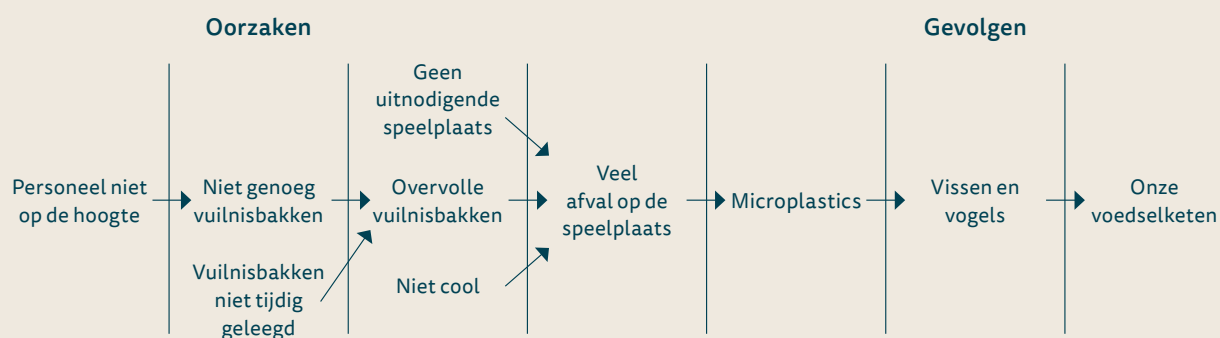
> Afval wordt niet gesorteerd.

Met als gevolg daarvan:

> Grondstoffen worden niet gerecycleerd.

Met als gevolg daarvan:

> Grondstoffen kunnen niet opnieuw gebruikt worden (de materialenkringloop wordt doorbroken).

Duurzaamheidsuitdaging

Overloop klassikaal het bordschema en vraag de leerlingen op welke oorzaken en gevolgen ze zelf een impact hebben, waar ze iets aan kunnen doen. Peil ook uitvoerig naar de mening en houding van de leerlingen en geef de leerlingen het gevoel dat hun mening er écht toe doet.

- > Wat herken je? Wat zie jij in jouw omgeving, op school, bij jou thuis, ... ?
- > Hoe ervaar jij dat? Hoe sta je daar tegenover? Hoe voel je je daarbij?
- > Wil je daar dan iets aan doen?
- > Kan je daar dan iets aan doen?

Omcirkel klassikaal de oorzaken en gevolgen op het bord waar de leerlingen iets aan kunnen en willen doen. Formuleer samen concrete hoe-vragen of duurzaamheidsuitdagingen met wat omcirkeld is. Vul daarvoor steeds het begin van de volgende vraag aan:

- > **Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat ... (niet) ...?**

Mogelijke duurzaamheidsuitdagingen voor het duurzaamheidsvraagstuk 'Mensen laten afval achter waar het niet hoort':

- > **Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat onze school, sport- en vrije tijdsomgeving proper en verzorgd blijven?**
- > **Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat afval vermeden wordt?**
- > **Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat verpakkingsafval in de juiste vuilnisbak gooien vanzelfsprekend wordt?**

Mogelijke duurzaamheidsuitdagingen voor het duurzaamheidsvraagstuk 'Mensen sorteren hun afval onvoldoende volgens de sorteerregels':

- > **Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat de leerlingen op onze school afval in de juiste vuilnisbak gooien?**
- > **Hoe zouden we er op school voor kunnen zorgen dat duidelijk is welk soort afval in welke vuilnisbak hoort?**
- > **Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat de leerlingen op onze school weten waarom sorteren belangrijk is?**
- > **Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat correct sorteren een gewoonte wordt?**

Selecteer klassikaal één hoe-vraag of duurzaamheidsuitdaging.

In stap 3 bedenken de leerlingen acties om deze duurzaamheidsuitdaging aan te pakken.

De leerlingen kiezen tijdens deze oefening een duurzaamheidsuitdaging. Een duurzaamheidsuitdaging is een collectieve maatschappelijke uitdaging die ...

- ... betrekking heeft op een deelaspect van een duurzaamheidsvraagstuk;
 - ... betrekking heeft op iets dat je persoonlijk of als groep raakt of motiveert (intrinsieke motivatie);
 - ... steeds een gevolg is van een groepsonderzoek rond een duurzaamheidsvraagstuk (samenwerken en samen leren);
 - ... haalbaar is binnen de eigen actieradius;
 - ... leidt tot het bedenken en selecteren van ideeën voor acties.
- Een duurzaamheidsuitdaging is een actiegericht formulering van een maatschappelijk probleem. Een duurzaamheidsuitdaging ...
- ... is geformuleerd als een uitdaging die aanzet om actiegericht te denken;
 - ... zet aan om samen te denken: gebruik van 'we', 'ons', ...;
 - ... is voorwaardelijk uitgedrukt (dit is belangrijk omdat het toont dat je niet op zoek bent naar dat éne juiste antwoord, maar openstaat voor nieuwe ideeën);
 - ... is indien mogelijk positief verwoord, gericht naar een positieve actie (bijvoorbeeld: 'Hoe zouden we samen mensen warm kunnen maken voor ...?' en niet: 'Hoe zouden we er samen voor kunnen zorgen dat de mensen ... niet meer doen?').

Je hoeft het begrip 'duurzaamheidsuitdaging' niet te gebruiken in de klas, maar kan gewoon spreken over een 'uitdaging'. Hou wel steeds rekening met de criteria hieronder beschreven.

Uitbreiding consensus

Kom je maar moeilijk tot een duurzaamheidsuitdaging waar de hele klas zich in kan vinden? Kom tot een consensus door na te gaan welke leerlingen akkoord zijn en welke (nog) niet.

De leerlingen die het eens zijn met de uitdaging steken hun vuist (of een groene kaart) in de lucht.

De leerlingen die bezwaar hebben tegen de uitdaging en iets willen toevoegen steken een open hand (of een oranje kaart) in de lucht.

Luister naar wat de leerlingen willen toevoegen en verwerk de feedback in een nieuw voorstel voor een duurzaamheidsuitdaging. Herhaal en herformuleer de duurzaamheidsuitdaging tot alle leerlingen hun vuist in de lucht steken of tot een grote meerderheid klaar is voor een engagement.

Bijlage 1

Colofon

Redactie: Bram Speleman

Vormgeving: Shaved Monkey

© 2024 / Djapo

Djapo vzw

Ortolanenstraat 6

3010 Kessel-Lo

T 0460 95 71 01

info@djapo.be

www.djapo.be

Stockfoto's: © Shutterstock

Dit lespakket kwam tot stand in opdracht van Fost Plus en de OVAM.

Onze oprechte dank gaat uit naar:

- > Fost Plus en de OVAM, voor het vertrouwen en de gewaardeerde samenwerking;
- > BuSO-leerkrachten Elly Goukens en Tony Lommelen (BuSO Oosterlo), voor hun enthousiasme en gewaardeerde feedback.

djapo

SAMEN MAKEN WE
MORGEN MOOIER
OVAM

Fostplus